ETO: 821.511.141(497.113)-4 CONFERENCE PAPER
821.511.141.09

DROZDIK POPOVIĆ TEODÓRA

„MÁS KORBÓL NÉZVE VISSZA... SZINTE KÜLFÖLDI LETT A SAJÁT MÚLTJÁBAN"

(Konrád György regényei)

"Looking back from a different age...he has virtually become a foreigner in his own past"
(Novels by György Konrád)

A dolgozatban Konrád György önéletrajzi regénytrilógiája első (*Elutazás és hazatérés*) és utolsó (*Kakasok bánata*) részének összevetésével foglalkozik a szerző. A *Kakasok bánata* eltér előzményeitől, tudniillik benne az önéletrajzi én helyét Kalligaro, egy alteregószerű regényhős vette át. Ugyanakkor sok motívum ismétlődik a két könyvben, de variálva. Végkövetkeztetésként levonható, hogy a *Kakasok bánata* az *Elutazás és hazatérés*ben felállított probléma megoldását jelenti.

Kulcsszavak: Konrád György, önéletrajz, *Elutazás és hazatérés*, *Kakasok bánata*, Kalligaro, utazás, anyaság, folytonosság

A kortárs magyar irodalmi recepcióra, valamint magának a szerzőnek az állítására[1] támaszkodva nevezném őnéletrajzi regénytrilógiának azt az időben is egymás után következő regényekből álló sort, amelyekben az eddigi Konrád-művekhez képest a leginkább érvényesül az önéletrajzi aspektus. Az első két autobiografikus regény (az *Elutazás és hazatérés* és a *Fenn a hegyen napfogytkozáskor*) előtt legitim a „tipikus" jelző használata, hiszen mindkettő kielégíti a Lejeune-féle önéletrajzi szerződés minden feltételét. Már a művek címlapján látható műfajmeghatározások, miszerint ezek önéletrajzi regények, irányt adnak a befogadó számára. Még inkább növeli a referenciális olvasat lehetőségét az, hogy (látszólag) a nyelv előtti eseményekről számolnak be, valamint hogy egyenlőségjelet tehetünk a szerző, az elbeszélő és a főszereplő közé. Ilyen szempontból a trilógia harmadik da-

[1] Példaként megemlíteném Mikola Gyöngyi „Hogyhogy te ilyen nyugodt vagy" című tanulmányát, amelyet a Jelenkor című folyóiratban olvashatunk, valamint Gál Tekla 2005. júniusi interjúját Konrád Györggyel a Literán (www.litera.hu).

rabja, a *Kakasok bánata* kivételt képez, tudniillik az előző két regényben megformálódott önéletrajzi én nem egyes szám első személyben szólal meg, hanem egy Kalligaro nevű hőst szerepeltet maga helyett.

A narrátor állítása szerint Kalligaro a „kútból jött elő". Ha megnéznénk a kútgyűrűket, megtalálhatnánk rajtuk a nevét, azokról vette kölcsön. A kút a titok, a rejtély szimbóluma, egyesek kognitív funkciót is tulajdonítanak neki. Mélységének „némasága" a kontemplatív bölcsességet, a szellemi evolúció magasabb fokát jelenti, illetve a kútba néző ember önmegismerését teszi lehetővé.[2] Ezek szerint Kalligaro nemcsak egy, a semmiből konstruált alak, hanem egy olyan énnek a mása, aki ismeri önmagát és az igazságot. Az igazság azonban az életrajz temporális meghatározottságán és a vele járó emlékezés/felejtés mozzanatán keresztül válik megkérdőjelezhetővé. Vagyis, mivel az én reidentifikációja nyelvi formában és a múlt távlatában történik, szem előtt kell tartanunk, hogy nem kell elhinni mindent, amit a szerző mond, hiszen „nem vállalhat teljes felelősséget a szövegben elhangzó kijelentésekért".[3] Ugyanakkor ez a regény rokonságot mutat azokkal a Konrád-művekkel, amelyekben a historikum csak azzá válik, amit írtak róla, hiszen az én is Kalligaro lesz, egy regény főhőse. Általa lehetőség nyílik az események variálására, az elbeszélői „játék"-ra: cselekedheti és érezheti ugyanazt, sőt többet is, kevesebbet is annál, akinek a helyét átvette. Létének érvényesülési helye a szöveg, ily módon a „kommunizmusban is jól érzi magát. Ugyanúgy átéli az *Elutazás és hazatérés* című regényben történteket, csak ezt jóval nagyobb nyugalommal, sőt mondhatni, cinizmussal teszi.

Ez utóbbi regény körülbelül egy év eseményeit foglalja magába. Annak a berettyóújfalusi zsidó testvérpárnak a történetét, akik, miután szüleiket a Gestapo letartóztatta, 1944 májusában elhagyták otthonukat, és Budapestre utaztak rokonaikhoz, majd a háború végezetével, 1945 februárjában hazatértek. Kilenc hónap után igazi ritkáságként tekintenek rájuk a falubeliek, mivel az elutazásukat követő napon az összes zsidó gyermeket Auschwitzba szállították és ott kivégezték. A tizenegy éves kisfiúban megformálódott önéletrajzi én visszatérésekor már nem ismer önmagára: „Néztem az épen maradt tükörben csodálkozó arcomat, álltam a megalázott halmazban, a honvágy csúfságában, és biccentettem annak a kis figurának, aki, lám, így hazatalált." Rövid idő telt el, de mégis minden annyira megváltozott, hogy már nem lehetett visszaállítani az eredeti állapotot. Tehát, azon felül, hogy a mű életrajzszerűségéből kifolyólag elvált az atutobiografikus és a valós én, a regényben elbeszélt háborús események hatása még inkább hozzájárult az én megsokszorozódásához.

---

[2] A J. Chavalier – A. Gheerbrant: Rečnik simbola című könyvében található definíció alapján.

[3] Dobos István: Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban. Budapest, Balassi Kiadó, 2006, 14. l.

Ehhez képest a *Kakasok bánatá*nak a főhőse, Kalligaro nem a szubjektumtól való eltávolodást szolgálja, mert az önéletrajz által létrehozott én az elbeszélőben is megformálódik, aki folytonos önreflexióival szinte lehetetlenné teszi az én és alteregója szétválasztását.

Az *Elutazás és hazatérés*ben jelképesnek is tekinthetjük az út, illetve az utazás motívumát. A tömeges gyilkolás, a halál állandó véletlenszerű kikerülése, a „rombolás szemérmetlen és kaján humora" szinte rákényszerítette a kisfiúra, hogy idő előtt felnőtté váljon. A regény többször is utal erre: „Örültem, hogy jön a vonat. A vagonfolyosó ablakából visszanézve csak a gőzmalmot és a református templom tornyát láttam, aztán semmit sem. Valami befejedőzött. Ma így mondanám, hogy a gyerekkor."; „Mivelhogy az ember attól a pillanattól felnőtt, amikor szembenéz a saját halálával, tizenegy éves korom óta felnőtt vagyok."

A *Kakasok bánatá*ban az utazások és a helycserék a tér és az idő többrétegűségét fokozzák, hiszen ez a regény előzményeihez képest nem a lineáris elbeszélés szabályait követi. Ez abban nyilvánul meg, hogy a teremtés (az én teremti meg, talál rá Kalligaróra, ő viszont a saját életrajzát írja, amely ugyanakkor sok hasonlóságot mutat a szövegteremtő én életével), az életút villanásokban zajlik, „Kalligaro saját életrajzi tényállásait alkalmas szemlélőpontoknak véli, nézheti – rájuk támaszkodva a csillagos eget...". Helyenként egy-egy gondolat, esemény egy egész asszociációsort nyit meg, és a fejezetek kisebb egységekké állnak össze. A szemlélőpontok is a térben, valamint az időben való ugrásokat, az ismétlést teszik lehetővé (természetesen a megismételt rész más kontextusban jelenik meg, és ezáltal jelentése is módosul némileg), illetve az emberi lét, a világ történéseinek különböző értelmezését. Kalligaro tulajdonképpen felfedezőútra indul saját életében, a múltban vándorol, és onnan reflektál a jövőre, amely egyenlő az elbeszélői jelennel. A Megrészegít és leterít című fejezetben feleségét és őt New Yorkban látjuk 1983-ban, és arról is tudomást szerzünk, hogy valahol tűz ütött ki. A következő fejezetben tekintetünket a két ikertoronyra, a WorldTrade Center-re irányítja az elbeszélő, Kalligaro „még látta ablakából a két ikertornyot". A múltban való vándorláson kívül Kalligaro állandóan utazik, helyet cserél, ami nemcsak horizontváltó és horizontmegnyitó eszközként szolgál (ahogyan már fentebb is említettem), nem differenciálódik az éntől, hanem annak szerves részévé válik, Kalligaro életének meghatározó aspektusává. Az utazás, az „állandó ingázás" az itt és az ott között a főhős világmegértésének alapját jelenti. Kalligaro mindenhol és sehol otthon érzi magát, hiszen az ő környezete, világa a szöveg, miként Istené a Biblia. Ezen kívül létezik egy másik világ is, a „valóság", amely nemcsak kegyetlen hatalmi rendszerek, forradalmak és háborúk sokaságából áll, hanem lehetőséget nyújt Kalligarónak, hogy találkozzon ismeretlen és furcsa emberek tömegével.

Ennek a Kalligarón kívül elhelyezkedő realitásnak egy szegmense képezi az *Elutazás és hazatérés* történetének a cselkeménygszálát, hiszen leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a szerző önéletírásán keresztül a II. világháború és a holokauszt témája kerül elbeszélésre. De mivel a kisfiúban megformálódott önéletrajzi én úgy véli, hogy a „véletlenek kegyes láncolatának" köszönheti életét, ez nemcsak számára nyit lehetőséget, hanem a regény végén folyamatosan újból hazatérni vágyó felnőtt énnek is, hogy rákérdezzen az általános emberi lét alapvető kérdéseire: „... ha a sorsok ura akarta is az én életben maradásomat, miért nem akarta a többi gyerekét is, akik semmivel sem voltak bűnösebbek nálam."

Kalligaro is ezeket a kérdéseket veti fel, attól eltekintve, hogy ahhoz a világhoz tartoznak, amely a halhatatlanságot hordozó énnel szemben a halál, a pusztulás hordozója. „Mi történhet egy emberrel?", „Miért nem tetszik a másik ember pofája?", „Mire vagy képes a másikkal szemben ?"... Amíg az *Elutazás és hazatérés*ben a főhős gyermeki nézőpontja miatt a holokauszt nem jelent központi problémát, addig Kalligaro számára már hermeneutikailag teljesen megközelíthetetlen a zsidóüldözés, illetve az, hogy miért tekintik a keresztények ellenségüknek a Biblia népét. „Ha ellenségek, öljük meg!" hangzik fel a könyv Árulók utókora című fejezetében, de valamivel később föllép az identifikáció problémája: „Tudod-e egyáltalán, hogy ki az, akit meg akarsz ölni?"

Kalligaro úgy véli, hogy ebben a „valóságban" egyedül a nők tudnak megélni, „a túlélés tudása női tudás", mondja. E regény női szereplőinek megformálásában a látvány és a szexualitás dominál. Kalligaro látóköre sokszor a „női combokra" összpontosul, ami felveti a nemzés problematikáját, illetve abba a tradícióba ágyazza bele a szöveget, amely a nőiség lényegét az utódok, tulajdonképpen az élet folytonosságának a biztosításában látja.[4] Julia Kristeva *A szeretet eretnetikája*[5] című tanulmányában is az anyaság funkciójának a kérdésével foglalkozik, amely szerinte megkülönbözteti a nőt a másik nemtől. Ő ugyanúgy kiemeli, hogy a „kereszténység kétségtelenül a legkifinomultabb szimbolikus konstrukció, amelyben a nőiség, az Anyaiban magát megőrzi". A *Kakasok bánatának* néhány fejezetében ez a motívum szövegszerűen is megjelenik: feleséget, anyát láthatunk, aki, miképpen a szöveg is, új életet, újabb ént teremt, mindent a kezében tart, túlélésre, összetartásra tanít. Az *Elutazás és hazatérés* tizenegy éves főhőse a kamaszkorban szükségszerűen bekövetkező szexuális érés következtében már érdeklődik az ellenkező nem iránt. A legnagyobb csodálattal mégis arra az asszonyra te-

---

[4] Ennek a hagyománynak a gyökerei talán még az őskorba nyúlnak vissza. Itt elsősorban azokra a Vénusz-szobrokra gondolok, amelyek a női test leghangsúlyosabb részeként a csipőt emelik ki.

[5] Julia Kristeva: A szeretet eretnetikája. Ford. Gyimesi Tímea. Helikon, Kolozsvár, 1994, 3–4. l.

kint, aki a budapesti rejtőzködés ideje alatt egyrészt az anyja a szerepét tölti be, másrészt a túlélés művészetének megtestesítője.[6]

Esterházy Péter *Javított kiadás*ban egy helyen a következőket írja: „alkalmazkodnom kell a valósághoz. Eddig a szavakhoz kellett." Konrád György *Elutazás és hazatérés* című önéletrajzi regényében épp ennek a kijelentésnek az ellenkezője érhető tetten. Az önéletrajzi én hazatérésekor nem találja meg azt a valóságot, amit elutazása előtt megkonstruált magának, így az csakis textuálisan létesíthető újra. Tulajdonképpen nemcsak a visszatérés, hanem az élet kontinuitásának a lehetetlensége ébreszt keserűséget, annak tudata, hogy az életet nem lehet folytatni arról a pontról, ahol az elutazás előtt megállt. Ebből a helyzetből Kalligaro jelenti a kiutat. A *Kakasok bánatá*nak szövege a temetőben ér véget (Kalligaro búcsúbeszédet mond egy kollégája temetésén), de a szöveg, azaz Kalligaro szövege, az éné, végső soron pedig az emberiségé nem! Minden körbeforog: az elpusztított Babilon helyébe New York lépett, az én helyébe Kalligaro, Kalligaro helyébe pedig az újabb én, és így folytathatnánk a sort, hogy újból az elejéhez érjünk. Kalligaro a nullapont filozófiájának a híve, tudja, hogy nincs visszatérés, ezért mindig újra kezdi, a semmihez viszonyítja a valamit. Újra kezd: visszamegy az elejére, a bánatos kakasokhoz (?), vagy netán keres egy új szemlélődési pontot, amelyre támaszkodva egy másik távlatból nézheti a csillagos eget... (?).

"LOOKING BACK FROM A DIFFERENT AGE... HE HAS VIRTUALLY BECOME A FOREIGNER IN HIS OWN PAST"

(Novels by György Konrád)

The author is concerned with comparing the first, *Elutazás és hazatérés* (*Going away and Coming Home*), and last book, *Kakasok bánata* (*The Cocks Grief*) of György Konrád's autobiographical trilogy. *Kakasok bánata* differs from the first two in that the place of *I* is replaced by a kind of an alter ego protagonist named Kalligaró. Nevertheless, there are a number of reoccurring motifs in the two books but in diversified forms. As a conclusion we can say that *Kakasok bánata* rewsolves the problem raised in *Elutazás és hazatérés*.

Keywords: György Konrád, autobiography, *Elutazás és hazatérés*, *Kakasok bánata*, Kalligaro, journey, motherhood, continuity

---

[6] Itt Zsófi nénire gondolok, aki Dr. Zádor Gyula felesége volt, és a háború ideje alatt elvállalta a két Konrád gyerek és unakafivéreik, István és Pál gondozását.